

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جزوه جدید دیوان عدالت اداری

(مطابق اصلاحات ۱۴۰۲)

شامل:

- درسنامه
- نکات مهم
- تست‌های دکتری
- متن اصلاح شده قانون

به کوشش:

دیپارتمان تخصصی حقوق عمومی

سرشناسه: دپارتمان تخصصی دکتری حقوق عمومی

شناسه افزوده: آزمون دکتری حقوق عمومی

عنوان: جزوه جدید دیوان عدالت اداری (مطابق اصلاحات ۱۴۰۲)

مشخصه نشر: تهران / نشر آسنا - عدلیه / ۱۴۰۲

مشخصات ظاهری: ۱۷۴ صفحه

موضوع: دیوان عدالت اداری - شعب - هیات عمومی - صلاحیت - دستور موقت - اجرای احکام

موضوع: آزمون دکتری حقوق عمومی / آزمون دکتری نیمه متمرکز ۱۴۰۳

قیمت: ..... جهت نمونه است.

عنوان: جزوه جدید دیوان عدالت اداری

به کوشش: دپارتمان تخصصی حقوق عمومی

نویسنده: ابوالقاسم شم آبادی

تعداد صفحات: ۱۳۰ ص

مشخصه نشر: تهران، آسنا + عدلیه، ۱۴۰۲

تیراژ: ۱۰۰ نسخه

تلفن:

۰۲۱۶۶۹۲۱۰۰۲

۰۲۱۶۶۵۸۱۷۴۸

Email: nashreadliye@gmail.com

http://www.adlpub.com

کانال تخصصی دکتری حقوق

@PHDdoktori

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

توجه:

در این جزوه موضوعات ذیل به صورت کاربردی برای آزمون دکتری حقوق عمومی کار شده است:

- کلیات اعم از بازنگری قضایی و مطالب مربوط سیرقانونی تصویب قانون دیوان
- انواع صلاحیت‌های دیوان عدالت اداری
- صلاحیت شعب بدوی
- صلاحیت شعب تجدیدنظر
- صلاحیت هیات عمومی
- وظایف و اختیارات رئیس دیوان عدالت اداری
- دفاتر اداری دیوان
- استثناءهای صلاحیت دیوان (مطابق تغییرات ۱۴۰۲)
- مطالبه خسارت
- دستور موقت
- اعاده دادرسی
- نکات قانون دیوان در خصوص مراجع اختصاصی اداری (شبه قضایی)
- صلاحیت دیوان در خصوص شکایت سازمان‌های مردم نهاد
- انواع قرارهای صادره در دیوان
- واحد اجرای احکام دیوان
- استنکاف از اجرای آرای دیوان

درسنامه دیوان عدالت اداری

مبنای تاسیس دیوان عدالت اداری در اصل ۱۷۳ قانون اساسی پیش بینی شده است:

«به منظور رسیدگی به شکایات، تظلمات و اعتراضات مردم نسبت به مأمورین یا واحدها یا آیین‌نامه‌های دولتی و احقاق حقوق آنها، دیوانی به نام دیوان عدالت اداری زیر نظر رئیس قوه قضائیه تأسیس می‌گردد. حدود اختیارات و نحوه عمل این دیوان را قانون تعیین می‌کند.»

لذا، ۱۵ آذر سال ۱۳۶۱ دیوان عدالت اداری به عنوان **مرجع تظلم خواهی مردم از دستگاه‌های دولتی** به مثابه یک پارلمان قضایی تأسیس شد که به عنوان نهاد **بازنگری کننده قضایی (نظارت قضایی)** شناخته می‌شود. این قانون در طول سالیان مختلف مورد تغییر و یا اصلاح قرار گرفته است:

نکته: تا کنون سه قانون و دو آیین‌نامه در خصوص دیوان عدالت اداری تصویب شده است و در سال ۱۴۰۲ نیز قانون تشکیلات و دادرسی دیوان عدالت اداری به قانون دیوان عدالت اداری (اصلاحی ۱۴۰۲) تغییر پیدا کرده است؛ شاید دلیل حذف عنوان «تشکیلات و دادرسی» از عنوان در اصلاحات اخیر، این است که بخشی از آیین دادرسی دیوان در قانون آیین دادرسی مدنی استفاده شده است و یا اینکه عنوان قانون طولانی بوده است.

ضمناً یک نکته مهم که ممکن است کمتر داوطلبان به آن توجه کنند این است که قانون دیوان عدالت اداری اکنون **دائمی شده است؛**

سوال: اصلاحیات جدید دیوان که در سال ۱۴۰۲ تصویب شده توسط کدام نهاد تصویب و تایید شده است؛ مجمع، مجلس شورای اسلامی یا شورای نگهبان و یا کمیسیون‌های مجلس؟

پاسخ، مصوب مجلس شورای اسلامی که به تایید شورای نگهبان رسیده است؛ دلیلش هم این است که هر چند خود قانون دیوان عدالت اداری (مصوب سال ۹۲) را مجمع تشخیص مصلحت نظام تصویب کرد؛ اما برای اصلاحیات، (جز در صورت اختلاف مجلس و شورا) نیازی به تصویب مجدد مجمع نیست؛ از این رو همانند رویه حاکم، اصلاحیه اخیر را مجلس تصویب کرد و توسط شورای نگهبان تایید شد.

توضیح بیشتر: همانطور که می‌دانیم لایحه اصلاحی باید به مجلس شورای اسلامی فرستاده شود و اگر اختلافی پیش بیاید به ناچار مجدداً مجمع وارد خواهد شد. اما قابل ذکر است که اصلاحی سال ۱۴۰۲ توسط مجلس شورای اسلامی تصویب شده است و اختلافی با شورای نگهبان در تصویب آن پیش نیامد که به مجمع ارسال شود.

گوشزد: البته یادتان باشد؛ چنانچه در لایحه اصلاحی قانونی، بین مجلس و شورای نگهبان اختلاف در تصویب اصلاحیات بعدی حاصل شود؛ طبق روال، بایستی مصوبه مورد اختلاف به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارسال گردد.

با ذکر مقدمه فوق، لازم است داوطلبان بدانند تا کنون چند قانون با آیین‌نامه قانون دیوان تا کنون تصویب شده و یا نسخ شده است؟

تا کنون ۳ قانون (با یک بار اصلاح در سال ۱۴۰۲) و ۲ آیین‌نامه به شرح ذیل تصویب شده است:

- قانون دیوان عدالت اداری مصوب سال ۱۳۶۰: نسخ شده است.
- قانون دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۸۵: نسخ شده است.
- قانون دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۹۲.

• **قانون دیوان عدالت اداری اصلاحی ۱۴۰۲** (که همانطور که در فوق اشاره شد، عنوان طولانی «قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری» در خرداد ماه ۱۴۰۲ اصلاح شده است).

دو آیین نامه:

• **آیین دادرسی دیوان عدالت اداری مصوب سال ۱۳۶۲: نسخ شده**

• **آیین دادرسی دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۷۹: نسخ شده**

گوشزد: در سال ۱۳۹۲، آیین دادرسی در خود مواد قانون جدید آمده است؛ بنابراین آیین نامه‌ای مجزا وجود ندارد؛ البته می‌توان در مواردی که مقرره‌ای ندارد از قانون آیین دادرسی مدنی استفاده کرد. این نکته را در قالب سوال نیز طرح می‌کنیم:

سوال: آیا قوانین و آیین نامه‌های سابق بر قانون دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۹۲، به صورت جزئی نسخ شده است یا کامل؟

طبق مواد آخر آیین نامه سال ۷۹ و قانون مصوب ۱۳۸۵ و همچنین قانون جدید، می‌توان گفت که کلیه قوانین و آیین نامه‌های قبلی و حتی اصلاحیات بعدی آن نسخ شده است. پس اکنون فقط قانون دیوان عدالت اداری مصوب ۹۲ (با اصلاحیات سال ۱۴۰۲) حاکم می‌باشد و در مواردی که در خصوص آیین دادرسی، مقرره‌ای ندارد؛ آیین دادرسی مدنی حاکم است. (یعنی در خصوص آیین دادرسی مدنی هم قواعدی در قانون دیوان در نظر گرفته شده و هم در قانون آیین دادرسی مدنی و در صورتی که قاعده‌ای در متن اصلاحی قانون دیوان، پیش بینی نشده باشد؛ باید به قانون آیین دادرسی مدنی مراجعه شود.)

سوال فرعی: قانون جدید دیوان مصوب ۱۳۹۲ (با توجه به اصلاحیه ۱۴۰۲) چند ماده دارد؟ ۱۲۴ ماده

سوال تالیفی: قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۹۲ توسط کدام مرجع و برای چه دوره زمانی، تصویب شده است؟

(۱) مجلس - موقت	(۲) کمیسیون‌های مجلس - موقت
(۳) شورای نگهبان - دائمی	(۴) مجمع تشخیص مصلحت نظام - دائمی
- گزینه ۴ صحیح است.

نکته: در سیستم حقوقی ایران، آیین‌های حاکم بر تصمیم‌گیری اداره (مانند بازنگری قضایی) نه در قانون اساسی نه در قانون دیوان عدالت اداری و نه در هیچ قانون دیگری مورد توجه خاص واقع نشده است؛ (**گوشزد:** البته در ایران، چندین سال پیش طرحی پژوهشی توسط استاد عزیز دکتر مهدی هداوند و گروه ایشان تهیه شد که پیش درآمدی بر تصویب قانون عام اداری می‌باشد؛ اما اکنون، در حال خاک خوردن است، متأسفانه!)

سوال مهم: بازنگری قضایی در ایران به چه شیوه‌ای است؟

نظارت قضایی یا بازنگری قضایی در ایران به شیوه مختلط بوده و نهادی جداگانه به دعاوی اداره رسیدگی و نظارت می‌کند که دیوان عدالت اداری نام دارد. هر چند در شیوه‌های مشابه در نقاط مختلف کشور شعبه‌های مختلفی وجود دارد که می‌تواند به دعاوی شهروندان رسیدگی کند، اما متأسفانه در ایران هم در قانون نخست دیوان مصوب ۱۳۶۰ و هم در قانون جدید دسترسی شهروندان به دادگاه صالح در عمل مورد محدودیت واقع شده است. زیرا دیوان عدالت تنها در مرکز کشور «تهران» مستقر است (**نکته:** دفاتر واقع در استانها، دفاتر استانی دیوان عدالت اداری نام دارد و تنها به امور اداری مانند اعم از ابلاغ، شکواییه، مشاوره را انجام می‌دهند). بنابراین، مرکز نظارت قضایی بر اعمال دولت تهران می‌باشد و در عمل بسیاری از دعاوی علیه دولت از سوی شهروندانی مطرح می‌شود که در سایر نقاط کشور سکونت دارند.

نکته مهم:**برای بازنگری قضایی ۳ شیوه وجود دارد که عبارتند از:**

(۱) شیوه متمرکز یا وحدت: وحدت یا تمرکز به معنای این است که همه پرونده‌ها اعم از جزایی و اداری در یک نهاد قضایی رسیدگی شود و دادگاه اداری جدایی نداریم؛ مثال شیوه متمرکز، کشورهای عضو کامن لا بوده که همه دادگاه‌های عمومی برای نظارت یا بازنگری قضایی صلاحیت دارند. بنابراین در آمریکا، کانادا، انگلستان دادگاه‌های عمومی صلاحیت نظارت و بازنگری قضایی بر اعمال دولت را دارند.

(۲) شیوه غیر متمرکز یا مجزا: مانند کشورهای لاتین که سرآمد آن فرانسه است؛ که دارای دو نوع دادگاه است؛

□ **دادگاه‌های اداری:** که مستقر در مجریه (عالی و تالی) می‌باشد. تالی‌ها همان دادگاه‌های اداری واقع در سازمانها و نهادهای اداری هستند (بدوی و تجدیدنظر) و عالی نیز همان شورای دولتی فرانسه می‌باشد که در بالاترین سطح مجریه قرار دارد)

□ **دادگاه‌های قضایی:** که مستقر در قضائیه بوده و همان دادگاه‌های حقوقی و جزایی می‌باشد و جزو تشکیلات قضایی می‌باشند.

(۳) شیوه مختلط: یعنی هم از شیوه وحدت یا همان متمرکز تبعیت کرده و هم از شیوه غیرمتمرکز؛

سوال: حال کدام سیستم در بازنگری قضایی در ایران حاکم است؟ مانند ایران که نه توانسته شیوه متمرکز را اجرا کند و نه شیوه غیرمتمرکز را؛ از این رو شیوه‌اش مختلط است؛ چرا که دادگاه‌های اداری به معنای خاص کلمه در ایران وجود ندارد و به آنها مراجع شبه قضایی گفته می‌شود و از سوی دیگر نهاد عام ناظر قضایی نیز دیوان عدالت اداری است که بر مصوبات مراجع شبه قضایی (البته به علاوه تصمیمات و اقدامات دستگاه‌های اداری و یا امور استخدامی) نظارت کرده و جزو سیستم قوه قضائیه می‌باشد؛ (ملغمه‌ای از هر دو سیستم!)

پس مراجع بازنگری قضایی در ایران، ترکیبی است از:

□ **مراجع شبه قضایی یا دادرسی اختصاصی اداری**

□ **دیوان عدالت اداری با صلاحیت عام نظارت قضایی** (منظور از صلاحیت عام یعنی در بازنگری قضایی دارای صلاحیت عام است نه اینکه صلاحیت رسیدگی به پرونده‌های جزایی را دارد!)

اما بر می‌گردیم به ابتدای بحث، اینکه مطابق ماده اول قانون اصلاحی دیوان، این نهاد صلاحیت رسیدگی به چه مواردی را دارد؟ طبق ماده ۱، دیوان صلاحیت رسیدگی به موارد زیر را دارد:

□ **اقدامات مأمورین دولتی: از حیث مخالفت آن‌ها با قوانین، شرع و یا سوء استفاده از اختیارات (یا خودداری) از انجام وظایف قانونی**

□ **مقررات دولتی: از حیث مخالفت آن‌ها با قوانین، شرع و سوء استفاده از اختیارات و یا خودداری از انجام وظایف قانونی**

و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و
و

تست و خودسنجی

۱. سوال دکتری سال ۱۴۰۲: کدام مورد در خصوص دستور موقت در دیوان عدالت اداری، درست است؟

- (۱) پس از طرح شکایت اصلی، درخواست صدور آن باید تا قبل از ختم رسیدگی به دیوان ارائه شود.
  - (۲) صدور آن تنها ناظر بر افعال ماموران یا واحدهای دولتی است و شامل ترک فعل آنها نمی‌شود.
  - (۳) صدور آن تنها ناظر بر اعمال یکجانبه موردی است و شامل اعمال یکجانبه نوعی و کلی نمی‌شود.
  - (۴) در صورت صدور، مفاد آن به طرفین و در صورت لغو یا رد تقاضای صدور، مفاد آن به شاکی ابلاغ می‌شود.
- گزینه ۱ صحیح است.** با استناد به ماده ۳۴ اصلاحی قانون دیوان عدالت اداری (۱۴۰۲) درخواست صدور دستور موقت ضمن طرح شکایت اصلی یا پس از آن، باید قبل از ختم رسیدگی به دیوان عدالت اداری ارائه شود.

و
و
و
و
و

ضمیمه

قانون دیوان عدالت اداری

(اصلاحی ۱۴۰۲)

بخش اول - تشکیلات

ماده ۱ - در اجرای اصل یکصد و هفتاد و سوم (۱۷۳) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به منظور رسیدگی به شکایات، تظلمات و اعتراضات مردم نسبت به مأموران، واحدها و آیین نامه های دولتی **خلاف قانون یا شرع یا خارج از حدود اختیارات مقام تصویب کننده**، دیوان عدالت اداری که در این قانون به اختصار «دیوان» نامیده می شود زیر نظر رئیس قوه قضائیه تشکیل می گردد. ماده ۲ (اصلاحی ۱۴۰۲، ۰۲، ۱۰) - دیوان در تهران مستقر است و متشکل از شعب بدوی، تجدیدنظر، هیأت عمومی و هیأت های تخصصی می باشد. تشکیلات قضائی، اداری و تعداد شعب دیوان و سازماندهی آنها **در قالب معاونت های تخصصی با تصویب رئیس قوه قضائیه** تعیین می شود.

تبصره - رئیس دیوان عدالت اداری می تواند پیشنهادات خود را به رئیس قوه قضائیه ارائه نماید.

ماده ۳ - هر شعبه بدوی دیوان **از یک رئیس یا دادرسی علی البدل** و هر شعبه تجدیدنظر **از یک رئیس و دو مستشار** تشکیل می شود. شعبه تجدیدنظر با حضور دو عضو رسمیت می یابد و ملاک صدور رأی، نظر اکثریت است. آراء شعب تجدیدنظر دیوان قطعی است.

تبصره ۱ (اصلاحی ۱۴۰۲، ۰۲، ۱۰) - چنانچه جلسه شعبه تجدیدنظر با حضور دو عضو رسمیت یابد و هنگام صدور رأی اختلاف نظر حاصل شود، یک عضو مستشار توسط رئیس دیوان به آنان اضافه می شود. در صورت عدم حضور رئیس شعبه تجدیدنظر، اداره شعبه به عهده عضو مستشاری است که سابقه قضائی بیشتری دارد.

تبصره ۲ (الحاقی ۱۴۰۲، ۰۲، ۱۰) - شکایات و اعتراضات اشخاص حقیقی و حقوقی اعم از عمومی و خصوصی از آراء و تصمیمات مراجع اختصاصی اداری موضوع بند (۲) ماده (۱۰) این قانون **مستقیماً در شعب تجدیدنظر مطرح و مورد رسیدگی قرار می گیرد**، رأی صادره قطعی است. سایر شکایات و اعتراضات **در شعب بدوی** رسیدگی می شود. پس از لازم الاجرا شدن این قانون پرونده های موجود در شعب بدوی و تجدیدنظر مطابق صلاحیت زمان ثبت دادخواست رسیدگی می شود.

تبصره ۳ (الحاقی ۱۴۰۲، ۰۲، ۱۰) - **مقصود از مراجع اختصاصی اداری** کلیه مراجع و هیأت هایی است که به موجب قوانین و مقررات قانونی، خارج از مراجع قضائی تشکیل می شوند و اقدام به رسیدگی به اختلافات، تخلفات و شکایاتی می کنند که در صلاحیت آنها قرار داده شده است؛ نظیر هیأت های رسیدگی به تخلفات اداری، کمیسیون های مواد (۹۹) و (۱۰۰) قانون شهرداری مصوب ۱۱/۴/۱۳۳۴ با اصلاحات و الحاقات بعدی، هیأت های حل اختلاف مالیاتی، هیأت های حل اختلاف کارگر و کارفرما و کمیسیون ها و هیأت هایی که به موجب قوانین و مقررات قانونی تشخیص موضوعاتی از قبیل صلاحیت های علمی، تخصصی، امنیتی و گزینشی به عهده آنها واگذار شده باشد.

و
و
و
و
و